

ელგუჯა ხინთიბიძე

“გეგზისტეოსნის” იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო

თბილისი, 2009

“ქართველოლოგი”

გვ. 706-714

**სიახლე XII–XIII საუკუნეების ქრისტიანულ აზროვნებაში და
რუსთველი**

XII–XIII საუკუნეები ევროპული აზროვნების განვითარების ისტორიაში ძალზე მნიშვნელოვანი ეტაპია. ამ ეპოქამ შეარყია რელიგიური აზროვნების დედაბოძი – რწმენა (431, გვ. 164). რელიგიური, ქრისტიანული აზროვნება თავის საფუძველში უპირისპირდება ფილოსოფიურ, ლოგიკურ, რაციონალურ აზროვნებას¹ ქრისტიანული თეოლოგიის აზრით, ქრისტიანობა ერთი მხრივ „ფილოსოფიაა, რამდენადაც მასში არის რაციონალური შინაარსი“ და რამდენადაც იგი პასუხობს იმ კითხვებს, რომელზედაც ფიქრობდა ქრისტიანობამდელი ყველა ჭეშმარიტი ფილოსოფოსი“; მაგრამ მეორე მხრივ, ქრისტიანობა არ არის ფილოსოფია და პირიქით, ეწინააღმდეგება მას, რამდენადაც ქრისტიანული აზროვნების მეთოდი პრინციპულად უპირისპირდება ფილოსოფიურ აზროვნებას: ქრისტიანობა ეფუძნება არა ლოგიკურ, ადამიანური გონების აზროვნებას, არამედ ღვთაებრივი გამოცხადების სიბრძნეს და ზეადამიანური, ზებუნებრივი წარმოშობისაა (348, გვ. 278). ქრისტიანული რწმენა იმდენად ვერ იგუებს ადამიანურ ფილოსოფიას ანუ მეცნიერებას, რომ მან ვერ შეითვისა მეცნიერება თვით ქრისტიანულ რწმენაზე – ორიგენეს (185-254)

¹ ეკლესიის დამოკიდებულებას ფილოსოფიისადმი ტონს აძლევდა პავლე მოციქულის სიტყვები: „ანუ არა განაცოფაა ღმერთმან სიბრძნე იგი ამის სოფლისად“ (I კორ. 1, 20). წმინდა მამები, კერძოდ, კლიმენტი ალექსანდრიელი, შეეცადნენ მოციქულ პავლეს მითითება მიეჩნიათ გაფრთხილებად არა საერთოდ ფილოსოფიის წინააღმდეგ, არამედ მხოლოდ ეპიკურული ფილოსოფიის წინააღმდეგ (იხ. 272, გვ. 53)

ქრისტიანული სისტემა. ორიგენეს მოძღვრებაში ხედავდნენ მეცნიერებას. ქრისტიანულ რწმენას სჭირდებოდა იგი საკუთარი თავის დასაცავად. IV საუკუნის ვერც ერთი განათლებული ქრისტიანი მას ვერ შეეღებოდა; ამიტომ იყო, რომ კაბადოკიელი მამები იცავდნენ ორიგენეს მეცნიერებას და იმ რწმენით ცხოვრობდნენ, რომ შეიძლებოდა მისი შეგუება ეკლესიის მოძღვრებასთან. მაგრამ ორიგენეს „მეცნიერება რწმენაზე მიდიოდა უფრო შორს, ვიდრე თვითონ რწმენა“; ქრისტიანული რელიგია მას ბოლომდე ვერ შეითვისებდა და ორიგენე და მისი მოძღვრება IV საუკუნის დასასრულისათვის უკვე გასამართლებულ და ერეტიკულად გამოცხადებულ იქნა (348, გვ. 363–364).

ქრისტიანობამ თავისი განვითარების დასაწყის სტადიაზევე უარყო მეცნიერების ღირებულება. განსაკუთრებით მკვეთრად გამოხატა ეს ხაზი ტერტულიანემ (160–240) და ასევე მკვეთრად განავითარა იგი შუა საუკუნეებში პეტრე დამიანემ (1007–1072). მეცნიერების სრული უარყოფა ემყარებოდა იმას, რომ „გონება ეწინააღმდეგება რწმენას, რომ რაციონალური აზროვნება საშიშია რწმენისათვის.“ პეტრე დამიანეს აზრით, ფილოსოფიური აზრი არის „ერესისა და ცოდვის საფუძველი“; რწმენისათვის ერთადერთი ჭეშმარიტება წმინდა წერილია (342, გვ. 38).

შუა საუკუნეები მაინც არ იყო შესვენება აზროვნების პროგრესის გზაზე (423, გვ. 15–16; შდრ. 526, გვ. 10). თუ გავითვალისწინებთ იმ საღ და გამჭრიახ აზრს, რომელიც ადრეული შუასაუკუნეების მანძილზე არცთუ იშვიათად გვხვდებოდა და, რომელიც ზოგჯერ გამოცხადების რომელიმე დებულებასაც კი უპირისპირდებოდა, უნდა ვაღიაროთ, რომ „აბსოლუტური რწმენის“ პერიოდი არცთუ ძალიან დიდია (431, გვ. 162). დაბოლოს, შუა საუკუნეებმა შექმნა თავისი რელიგიური მეცნიერება. ეს იყო სქოლასტიკა, რომელმაც გონება, რაციონალიზმი შეიტანა დოგმატიკაში; მაგრამ იგი არ გამოსულა დოგმატიკის ფარგლებიდან. სქოლასტიკის ძირითადი დებულება ის არის, რომ ყველაფერი გამოდის ღვთისმეტყველებიდან და უბრუნდება ისევ ღვთისმეტყველებას (348, გვ. 405). ასე რომ, შუასაუკუნეების ქრისტიანულმა ეკლესიამ ფილოსოფიას მიუჩინა „ღვთისმეტყველების მხეველის“ პატივი, რაც გულისხმობდა რელიგიური დოგმატების განმარტებას (434, გვ. 82, 83). სქოლასტიკამ თანდათანობით მოიტანა განსჯა, ლოგიკა, დისპუტები, გამოცხადების დოგმების განმარტება, მაგრამ ყოველივე ეს ჯერ

კიდევ არ იყო ურწმუნოება (431, გვ. 162, 164). გარდატეხა შუასაუკუნეების აზროვნებაში მოხდა მაშინ, როცა გონება იმდენად დაუპირისპირდა რწმენას, რომ ეჭვი შეიტანა ამ უკანასკნელში. ამ ტიპის ტენდენცია თავს იჩენს XI საუკუნის მეორე ნახევრის მანგანის აკადემიის მოაზროვნეებში. სისტემურ სახეს კი ამგვარი აზროვნება იღებს XI–XII საუკუნეების არაბულ ფილოსოფიაში; ხოლო შუა საუკუნეების აზროვნების განვითარების თვალსაზრისით ახალ სიტყვას ამბობს XIII საუკუნის ევროპაში.

არაბულ ფილოსოფიაში, როგორც ავიცენასთან (980–1037), ისე ავეროესთან (1126–1198), ჩამოყალიბდა მოძღვრება ორგვარ ჭეშმარიტებაზე. არაბები აღიარებენ, რომ ეს ორგვარი ჭეშმარიტება ერთმანეთს არ ეთანხმება და რომ ფილოსოფოსები ქადაგებენ ჭეშმარიტებას მხოლოდ გონებისა და ფილოსოფიისათვის და პრეტენზია არა აქვთ, რომ მათი აზრები სწორი იქნება რელიგიისა და რწმენის თვალსაზრისით. არაბი ფილოსოფოსების მიერ ორგვარი ჭეშმარიტების იდეა პრინციპულად იქნა განვითარებული და იგი იცავდა ფილოსოფიას „ყურანის“ მორჩილებისაგან (463, გვ. 8). ავეროესი ასაბუთებდა იმასაც, რომ „უმაღლესი სახე შემეცნებისა არის“ სწორედ ფილოსოფია, „რომელიც ლოგიკური საშუალებებით ხელმძღვანელობს“, ხოლო „დაბალი საფეხურია თეოლოგია, რომელიც განმარტავს... რწმენისა და გამოცხადების ჭეშმარიტებას“ (342, გვ. 18).

ეს აზროვნება ავეროიზმმა შემოიტანა დასავლეთ ევროპაში, სადაც მან უთუოდ პროგრესული როლი შეასრულა, რამდენადაც ფილოსოფიას და მეცნიერებას თავისთავადობას უნარჩუნებდა და ათავისუფლებდა ეკლესიის მეურვეობისაგან (442, გვ. 72; 342, გვ. 36). ორმაგი ჭეშმარიტების ამ თეზისს XIII საუკუნის ევროპაში თავგამოდებით იცავდა ბოეთიუს დაკიელი (526, გვ. 276). ეს ხაზი ევროპულ ავეროიზმში თვით XVI საუკუნემდე შემორჩა, რამდენადაც საშუალებას იძლეოდა აეხსნა და დაეშვა შეუსაბამობა რწმენასა და აზროვნებას შორის. ამიტომ იყო, რომ პადუანური სკოლის წარმომადგენლის XV–XVI საუკუნეების მიჯნის ავეროისტის პეტრე პომპონაციუსის (1462–1525) ფილოსოფიური სისტემის საფუძველი სწორედ ეს აზროვნება იყო: პომპონაციუს-ფილოსოფოსს არ სწამდა უკვდავება, მაგრამ პომპონაციუს-ქრისტიანს სწამდა იგი (432, გვ. 24; შდრ. 237, გვ. 212).

არაბული ფილოსოფია, დაუპირისპირდა რა რელიგიურ დოგმატიკას

და რწმენას, დაეფუძნა ანტიკურ აზროვნებას, კერძოდ არისტოტელეს ფილოსოფიას და მასზე დაყრდნობით შემოიტანა ეს სიახლე ევროპული აზროვნების განვითარების ისტორიაში (526, გვ. 9). ამიტომაც ამ ეპოქის არაბულ ფილოსოფიას არაბულ არისტოტელიზმს უწოდებენ.

ანალოგიური პროცესი მიმდინარეობდა მანგანის აკადემიაში. მიქაელ ფსელოსი აღიარებდა იმგვარ ფილოსოფიას, რომელიც კვლევადიებას, ლოგიკას და დასაბუთებას ემყარებოდა და უარყოფდა „ინტუიციასა და მისტიკას, როგორც ფილოსოფიურ მეთოდს“. იმგვარ მეთოდს იგი მხოლოდ ღვთისმეტყველებაში უტოვებდა ადგილს. ფსელოსი არ უარყოფდა, რომ მას სურდა ღმერთთან მიახლოება ლოგიკის გზით და „საიდუმლო გამონათქვამებით“. თუმცა, მისი აზრით, ლოგიკური აზროვნება არ გამოირიცხავს და არ ეწინააღმდეგება ეკლესიის მოძღვრებას (343, გვ. 252–253; იხ. 236, გვ. 256; 238, გვ. 2–3; 450, გვ. 335; შდრ. 442, გვ. 88; იხ., აგრეთვე, 133, გვ. 37–38). მიქაელ ფსელოსიც თავის აზროვნებაში ეფუძნება ანტიკურ მწერლობას, კერძოდ პლატონსა და არისტოტელეს (133, გვ. 43). თანამედროვენი და ახლობლები ფსელოსს შემთხვევით არ უსაყვედურებენ, რომ იგი თავისი ფილოსოფიით „წარმართობას“ უხსნიდა გზას (482, გვ. 542). მიქაელ ფსელოსის ფილოსოფიურ შეხედულებებში პლატონიზმი არისტოტელეს ერწყმოდა (482, გვ. 541). ფსელოსის ლოგიკამ, რომელშიც იყო ცდა არისტოტელეს ლოგიკის სისტემატიზაციისა, დიდი გავლენა იქონია დასავლეთ ევროპის აზროვნების განვითარებაზე. ასევე მნიშვნელოვანი იყო ევროპული აზროვნებისათვის ფსელოსის კომენტარები არისტოტელეს „კატეგორიებზე“ (442, გვ. 88).

ასეთივე გზით ვითარდებოდა იოანე იტალოსის აზროვნებაც. იოანე იტალოსი სვამს ფილოსოფიის წინაშე ისეთ საკითხებს, რომლებიც ქრისტიანობამ წამოაყენა. მაგრამ იგი ამ საკითხებს განიხილავს წმინდა ფილოსოფიური მეთოდოლოგიით, ანალიტიკური გზით (343, გვ. 254; იხ. 236, გვ. 261; 238, გვ. 120; 450, გვ. 338; 133, გვ. 42). ამიტომ არის, რომ ანა კომნენე (დაიბ. 1083წ) იოანე იტალოსის შესახებ პირდაპირ წერდა: „ის ღრმად შეიჭრა დიალექტიკაში და ყოველდღიურ არეგ-დარეგას იწვევდა შეგროვებულ ხალხში იმით, რომ სოფისტიკურ აბდა-უბდას თხზავდა და ყველაფერს, რაც კი რამეს ასეთს წამოაყენებდა, მაშინვე მიუყენებდა ამნაირსავე დასაბუთებას“ (678, გვ. 96). იოანე იტალოსი მიქაელ ფსელოსზე უფრო შორს

მიდიოდა. იგი ეჭვის ქვეშ აყენებდა ზოგიერთ რელიგიურ დოგმას (442, გვ. 88–89). იოანე იტალოსიც ანტიკურ ფილოსოფიას და ყველაზე მეტად არისტოტელეს ემყარებოდა (236, გვ. 261). იგი ინტენსიურად ეტანებოდა ამ წარმართულ ფილოსოფიას და ზოგჯერ პლატონიზმი, ნეოპლატონიზმი და არისტოტელიზმი უკრიტიკოდ შემოჰქონდა ქრისტიანობაში. იოანე იტალოსის მოძღვრების შეჩვენებაც სწორედ მისი ფილოსოფიის ამგვარი ხასიათით უნდა იყოს გამოწვეული (482, გვ. 340).

ამ ტიპის აზროვნება თანდათანობით მომწიფდა XII–XIII საუკუნეების ევროპაში. აქ მან სისტემური ხასიათი მიიღო ძირითადად არაბული ფილოსოფიის და, კერძოდ, ავეროესის მოძღვრების გავლენით; თუმცა ერთგვარი როლი ამ საქმეში ბიზანტიურმა აზროვნებამაც შეასრულა.

ახალი აზროვნების დაწყებას ევროპაში განაპირობებდა ქვეყანაში მომხდარი სოციალური ცვლილებები, ბურჟუაზიული ელემენტის თანდათანობით ზრდა. ახალი საზოგადოება უფრო მეტად ისწრაფოდა ინტელექტუალური ცხოვრებისაკენ (342, გვ. 12). ამ პროგრესულ აზროვნებას იწყებს XII საუკუნე; მაგრამ მთელი ეს საუკუნე მაინც მხოლოდ და მხოლოდ მომზადების საუკუნეა (519, გვ. 337, 339).

ამგვარად, ევროპაშიც ძირითად სააზროვნო პრობლემად რწმენისა და გონების ურთიერთობის საკითხი დგება (342, გვ. 36–37; 526, გვ. 15–16). ღვთაებრივი ნების ავტორიტეტისა და გონების დაპირისპირება გასდევს XII–XIII საუკუნეების მთელ სქოლასტიკურ აზროვნებას (345, გვ. 305, 309). პრიმატი ნებისა თუ გონებისა – აი, საკითხი, რომლის გადაჭრასაც ცდილობს ევროპა (345, გვ. 305–313). ღვთაებრივი ნების პოზიციაზე თანმიმდევრულად იდგა ავგუსტინიზმი, ხოლო გონების პოზიციაზე – არისტოტელიზმი (345, გვ. 305). თავისებურ რომანტიკასთანაა შერწყმული ამ საკითხის დასმა პიერ აბელიარის (1079–1142) შემოქმედებაში. აბელიარი რაციონალიზმის პოზიციაზე დგას. იგი მოითხოვს, რომ რწმენის დოგმატები შეაფასოს გონებამ, როგორც უმაღლესმა კრიტერიუმმა; მათ შორის კონფლიქტის შემთხვევაში გადამწყვეტი სიტყვა უნდა თქვას ინტელექტუალურმა აზროვნებამ; რწმენისაგან მხოლოდ ის შეიძლება მივიღოთ, რაც გონების კრიტერიუმს ეთანხმება (342, გვ. 35–36; 545, გვ. 53).

მაგრამ აბელიარი „უფრო გამბედავი იყო, ვიდრე თანმიმდევრული; მის რაციონალიზმს აშკარად ბოჭავდა რწმენა გამოცხადებისადმი“ (348, გვ. 407).

აბელიარს, როგორც შინაგანად მორწმუნე ქრისტიანს, არ შეეძლო მოთმენა იმისა, რომ ქრისტიანობა იყო ოპოზიციაში იმ ანტიკურ მოაზროვნებებთან და პოეტებთან, რომლებსაც თვითონ თაყვანს სცემდა. და რამდენადაც შეუძლებელი იყო ქრისტიანობის გაწარმართება, იგი ცდილობდა წარმართობა გაექრისტიანებინა (519, გვ. 342). სწორედ ეს იყო წამოყენებული ერთ ძირითად ბრალდებად აბელიარის მიმართ მისი მთავარი მოწინააღმდეგის ბერნარ კლერვოელის მიერ. ამ უკანასკნელის აზრით, აბელიარმა, ცდილობდა რა გაექრისტიანებინა პლატონი, მხოლოდ და მხოლოდ თავისი წარმართობა დაამტკიცა (577, გვ. 21). ბერნარის ეს შეურიგებელი ბრძოლა აბელიარის წინააღმდეგ განპირობებული იყო ამ უკანასკნელის მიერ თეოლოგიის საკითხებში დიალექტიკის გამოყენებით (577, გვ. 15). თვითონ წმ. ბერნარის აზრით კი, მისტერია და რწმენა აღემატება ადამიანურ ცოდნას და მისი მოპოვება მხოლოდ და მხოლოდ მისტიკური ჭკრეტით შეიძლება. იგი საკუთარ თავს თვლის წინასწარმეტყველად, რომელსაც აქვს საიდუმლო მოვალეობა, გამოაცხადოს ღვთაებრივი სიბრძნე. პიერ აბელიარის ცდაში, რომ გაიგოს, გონებით გაიაზროს სამება, იგი ხედავს ინტელექტუალური ქედმაღლობის ბოროტ მაგალითს და ქრისტიანული რწმენის შეურაცხყოფას (577, გვ. 36). მიუხედავად ამისა, რა თქმა უნდა, მცდარი იქნება ეჭვის შეტანა პიერ აბელიარის ქრისტიანობაში. მართებული არ იქნება, მისი რაციონალიზმი წარმოვიდგინოთ უფრო მეტად, ვიდრე მე-12 საუკუნის საღი აზრი, რომელსაც სურს გამოიყენოს ლოგიკა, გონების შესაძლებლობანი საკუთარი რწმენის უკეთ გაგებისათვის (577, გვ. 37). ამიტომ არის, რომ მთელი ეპოქის ტრაგიზმი ჟღერს XII საუკუნის ამ დიდი ადამიანისა და მოაზროვნის ღირიზმით სავსე სიტყვებში, რომლებიც მისი სატრფოს ჰელოიზასადმია მიმართული: „ჩემო დავო ჰელოიზა, ერთგვის ჩემთვის ამ ქვეყნად ძვირფასო, ახლა კი ჩემთვის ქრისტეს მიერ უძვირფასესო, ლოგიკის გამო შემოიძულა ქვეყნიერებამ... მე [კი] არ მსურს ვიყო ფილოსოფოსი, თუ ეს ნიშნავს პავლესთან დაპირისპირებას, არც არისტოტელე მინდა ვიყო, თუ ეს მომკვეთს ქრისტესაგან” (814, გვ. 270).

XIII საუკუნის ევროპა ინტელექტუალიზმის უფრო მაღალ ეტაპზე ავიდა. ამ საუკუნეში ანტიკური მემკვიდრეობა უკვე რამდენიმე განსხვავებული გზით მიიღო. XIII საუკუნე დასავლეთ ევროპისათვის

მეტაფიზიკის განვითარების ოქროს ხანაა (519, გვ. 580). 1204 წლიდან დაწყებული განსაკუთრებით გახშირდა ევროპის კონტაქტი ბიზანტიასთან. ევროპა დეტალურად ეცნობა არაბულ და ებრაულ არისტოტელიზმს ავეროესისა და მაიმონიდის (1135–1204) სახით (521, გვ. 451). ავეროიზმმა, რომელიც მზად იყო გონებისა და ინტელექტის პოზიციიდან დაენგრია მთელი რელიგიური დოგმატიკა, ევროპულ აზროვნებაში უდიდესი პოპულარობა მოიპოვა. XIII საუკუნის ევროპელი ავეროისტები თანდათანობით ამკვიდრებენ აზრს, რომ არ ღირს მიწიერ სამყაროში ღვთაებრივ სასწაულებზე საუბარი, „ბუნებრივ საგნებზე ჩვენ უნდა ვიმსჯელოთ ბუნებრივ სიბრტყეზე“ (526, გვ. 276). მაგრამ ეკლესიაც მიდიოდა იმ დასკვნამდე, რომ ავეროიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში საჭირო იყო ახალი კონცეფცია, რომელიც მოიმარჯვებდა ავეროისტების იარაღს: არისტოტელეს მეტაფიზიკას და ლოგიკას და ინტელექტუალურ აზროვნებას; მაგრამ იმგვარად, რომ შეინარჩუნებდა რწმენის პრიმატს გონებაზე და დამოკიდებულს გახდიდა რაციონალურ აზროვნებას გამოცხადების დოგმატიკაზე (342, გვ. 39). ეს გააკეთა თომა აკვინელმა (1225\26–1274), ავეროესის უპირველესმა მოწაფემ და ყველაზე სერიოზულმა მოწინააღმდეგემ (431, გვ. 139).

ამგვარად, XII–XIII საუკუნეების სიახლე ქრისტიანულ აზროვნებაში იყო გონების, ინტელექტის შემოტანა რწმენის სფეროში; რაციონალიზმი; ადამიანური ლოგიკის თვალთ დანახვა სამყაროს ძირითადი პრობლემებისა; ადამიანური აზროვნებისადმი ნდობის გამოცხადება. აზროვნების ამგვარი ხაზი XIII საუკუნის დასასრულიდან თანდათანობით განაპირობებდა კაცობრიობის სუნთქვასა და მაჯისცემას. მას თან ახლდა ფილოსოფიის, ანტიკური მწერლობის, კერძოდ, არისტოტელეს დეტალური შესწავლა და უმთავრეს ავტორიტეტად აღიარება; მეცნიერების განვითარება: დარწმუნება იმაში, რომ შესაძლებელია ადამიანმა ამოიცნოს ღვთაებრივი აზრი, კაცობრიობის თუ ცალკეული პიროვნების ბედ-იღბალი (ამიტომაც მეცნიერება თავდაპირველად ასტროლოგიის ხაზით ვითარდებოდა); მოქმედებისაკენ, ბუნების გარდაქმნისაკენ, ახალი აღმოჩენებისაკენ მისწრაფება; რეალური სამყაროს მშვენიერების შეგრძნება, ადამიანური ცხოვრების აღმოჩენა, ამქვეყნიური ბედნიერების დანახვა. გონების, ინტელექტის აღმოჩენამ, რაციონალიზმმა კაცობრიობა გამოადვიდა,

ადამიანს თავისთავი აპოვნინა, ევროპა რენესანსამდე მიიყვანა; კაცობრიობის აზროვნების ისტორიაში ახალი ეპოქა – ანალიტიკური აზროვნების ეპოქა დაამკვიდრა.

რუსთველი, როგორც XI–XII საუკუნეების მოწინავე ქართული აზროვნების გამგრძელებელი, სწორედ ამ გზით უნდა წასულიყო. ეს იყო ეპოქის აზროვნება, მისი ხალხის აზროვნება.

ფილოსოფიური მწერლობა ქართულ სინამდვილეში ინტენსიურ განვითარებას X საუკუნის დასასრულიდან იწყებს. მისი პირველი დიდი წარმომადგენელი ექვთიმე ათონელია (113, გვ. 295). უფრო ფართოდ გაუღო ფილოსოფიურ ლიტერატურას ქართული მწერლობის კარი ეფრემ მცირემ. მისთვის ფილოსოფიის დანიშნულება ქრისტიანული დოგმატიკისთვის უკვე გააზრებულია. იგი ფილოსოფიაში „ღვთისმეტყველების მხეველს“ ხედავს (113, გვ. 295). ფილოსოფოსი მწერალი და მთარგმნელია არსენ იყალთოელი. მას არისტოტელიზმის ქართველ აპოლოგეტად მიიჩნევენ. არსენ იყალთოელისგან განსხვავებით უპირატესად ნეოპლატონიზმის ხაზს ავითარებს იოანე პეტრიწი. იგი იყო განვითარებული სქოლასტიკის წარმომადგენელი. მან ერთგვარად დაასრულა ქართული თეოლოგიური აზროვნება. ეს აზროვნება იქამდე მიიყვანა, საიდანაც კიდევ უფრო წინ წასვლა სქოლასტიკის დანგრევას ნიშნავდა (63, გვ. 174–175). პეტრიწსა და რუსთველს შორის ქრონოლოგიურად ალბათ მთელი თაობა დგას.

რუსთველის მსოფლმხედველობაში ჩანს, ერთი მხრივ, გაგრძელება ამ ქრისტიანული ქართული აზროვნებისა და, მეორე მხრივ, მისი გადრმაგება ეპოქის ახალი იმპულსით – არაბული სამყაროდან ქრისტიანობაში შეჭრილი არისტოტელიზმით და რაციონალიზმით. აღმოსავლური აზროვნება – არაბული ფილოსოფია და სპარსული ეპიკა რუსთველის მსოფლმხედვების ფორმირებაში უდიდესი სტიმულია: იგი ამაღლებს პოეტის სკეპსისს ქრისტიანული ასკეტიზმისადმი და ამქვეყნიური, რეალური სამყაროს თავისთავადობას მთელი სიმძაფრით წარმოაჩენს.² რუსთველის, როგორც

² აღმოსავლური, სპარსული აზროვნება მხოლოდ ერთი წყაროა რუსთველისათვის ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ახალი გზით განვითარების საქმეში; მაგრამ რუსთველის მსოფლმხედველობა თავისი საბოლოოდ ფორმირებული სახით თვისობრივად განსხვავდება არაბულ–სპარსული იდეოლოგიისაგან (139, გვ. 94). უფრო მეტიც, თვით რუსთველსა და ნიჟამს შორის, მიუხედავად მათი ლიტერატურული სიახლოვისა, მკვეთრად ჩანს აბსოლუტურად სხვადასხვა მსოფლმხედველობითი პოზიცია (139, გვ. 96).

მოაზროვნის, უმთავრესი პრინციპი რაციონალიზმია, რომელიც სპეციალურ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში გონების კულტის სახელითაა ცნობილი (28, გვ. 223-226).³ სიბრძნე და გონება მხოლოდ და მხოლოდ „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟებისა და ავტორის ქების საგანი და მათი ყოველდღიური მოქმედების საფუძველი კი არაა, არამედ რუსთველის მსოფლმხედველობის ძირითადი პრინციპია. პოეტის რაციონალიზმი ჩანს, უპირველესად ყოვლისა, პოემის სიუჟეტის განვითარებაში: ყველა მიმოხვრა „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტში მკაცრადაა მოტივირებული და დამორჩილებული ავტორისეული ჩანაფიქრისადმი. ეს კი რენესანსის ეპოქის ლიტერატურის ერთი ყველაზე მეტად სპეციფიკური ნიშანია (382, გვ. 270). რაციონალიზმს მიჰყავს რუსთველი ადამიანური, რეალური სამყაროს აღმოჩენამდე და ნაცვლად ირეალურისა, რეალური არსებობის გაიდევალვამდე, რეალიზმამდე (38, გვ. 14-15; 422, გვ. 251; 421, გვ. 422 - 440; 527, გვ. 29; იხ. 28, გვ. 231-232). რაციონალიზმს მიჰყავს რუსთველი ადამიანისა და სიცოცხლის, როგორც უმაღლესი სიკეთის აღიარებამდე, ჰუმანიზმამდე (28, გვ. 226-231; 450, გვ. 354-360; 132, გვ. 59-133). რაციონალიზმს მიჰყავს რუსთველი ნაცვლად ღვთაებრივი სასწაულის ღოდინისა მოქმედების ფილოსოფიამდე (38, გვ. 18). პრინციპულმა რაციონალიზმმა, რუსთველი, ისევე, როგორც დასავლეთ ევროპა, რენესანსულ აზროვნებამდე მიიყვანა.

სპეციალურ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში დიდხანია შენიშნულია, რომ რუსთველის შემოქმედება ჰუმანისტური და რენესანსულია (325; 324; 416; 426; 570; 190; 101; 378; 422; 375; 166; 61; 192; 78; 274; 38; 132; 450; 420; 28; 95; იხ. 93).⁴

მაგრამ არ არის სათანადოდ შესწავლილი ის გარემოება, რომ რუსთველის მსოფლმხედველობაში ჩანს ყველა ის ძირითადი ფაქტორი, რამაც XII-XIII საუკუნეების პროგრესული აზროვნება რენესანსამდე მიიყვანა (შდრ. 173, გვ. 124; 209, გვ. 158). არ არის შენიშნული, რომ საკითხთა

³ რუსთველის რაციონალიზმი ჩვენ არ გვეხმის ემოციური მომენტის საპირისპირო მხარედ (შდრ. 402, გვ. 207). რუსთველის რაციონალიზმზე საუბრისას ჩვენ ვგულისხმობთ პოეტის აზროვნების რაციონალიზმს, რწმენის პარადელურად გონების პრიმატსაც, დაფუძნებას გონების კანონებზე და არა მხოლოდ რწმენის სიმბოლოებზე.

⁴ ამაზე დაყრდნობით ზოგიერთი მკვლევარი შოთა რუსთველის ეპოქას ევროპული რენესანსის ანალოგიით, ქართული რენესანსის ეპოქად მიიჩნევს (416; 101; 422; 375; 420; 66; 95).

ის ნაკადი, რომელსაც რუსთველის მსოფლმხედველობა ემყარება, არის XII-XIII საუკუნეების პროგრესული აზროვნების პრობლემატიკა, რომელმაც ევროპული აზროვნება მიიყვანა რენესანსამდე (526, გვ. 107); და სწორედ მათი რუსთველური გადაწყვეტა შეესაბამება რენესანსული აზროვნების დონეს.

ამის გამოა, რომ რუსთველის მსოფლმხედველობის კვლევისას „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ფილოსოფიურ-რელიგიური შეხედულებების საფუძვლად მცდარადაა მიჩნეული ზოგჯერ მაჰმადიანობა (410; 14; 425), ზოგჯერ მანიქეველობა (100), ზოგჯერ სოლარიზმი (222; 194; 101; 352, გვ. 81), ზოგჯერ სპარსული რელიგიური სეფასიანური მოძღვრება (13; 12, გვ. 145-146; 19), ზოგჯერ ორთოდოქსული დოგმატური ქრისტიანობა (73; 203; 147), ზოგჯერ არადოგმატური არამედ „ბიბლიური ქრისტიანობა“ (114, გვ. 193-205), ზოგჯერაც ქრისტიანული ეზოტერიზმი (57). ყველა ამ თეორიაში, რომელთა უმრავლესობა რუსთველოლოგიაში დეტალურად იყო განხილული და უარყოფილი, გათვალისწინებული არ არის რამდენიმე მომენტი, რომლებსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს რუსთველის მსოფლმხედველობაზე საუბრისას: 1. რუსთველის ეპოქის ქართული სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, როგორც საფუძველი საზოგადოების ახალი ტენდენციებისა და აზროვნებისა; 2. რუსთველის წინააღმდეგე ქართული აზროვნების განვითარების გეზი; 3. რუსთველის ეპოქის მსოფლიო პროგრესული აზროვნების ხასიათი და მიმართულება (შდრ. 209, გვ. 158); 4. „ვეფხისტყაოსანში“ აშკარად გამოვლენილი რენესანსული სულისკვეთება.

რუსთველი პრინციპულად ეყრდნობა, აგრძელებს და აღრმაავს იმ ტიპის აზროვნებას, რომელსაც XI-XII საუკუნეების ახალი აზროვნების სახელით ვიცნობთ; მის მსოფლმხედველობას აყალიბებს ყველა ის პროგრესული ნაკადი, რომელმაც XII-XIII საუკუნეებში ბრძოლა გამოუცხადა ძველ სამყაროს. რუსთველის ახალი, რენესანსული აზროვნებაც იმავე საფუძველზე შენდება, რაც XII-XIII საუკუნეების პროგრესმა დასვა დღის წესრიგში და რამაც კაცობრიობა ახალ ერმდე, რენესანსამდე მიიყვანა.

რუსთველი XII-XIII საუკუნეების ახალი აზროვნების ტიპური წარმომადგენელია, რომელმაც ნათლად იგრძნო ქრისტიანულ

მსოფლშეგრძნებაში დაწყებული გარდატეხა, ღრმად ჩასწვდა მის არსს,
პრინციპული დასკვნები გამოიტანა მისგან და ამ პროგრესის გზით
ევროპული რენესანსის აზროვნების დონემდე ამაღლდა.